

Інформаційно-методичний бюлетень

Психолого-педагогічні прийоми та механізми формування навчальної мотивації в учнів

Мотивація — це один із найважливіших факторів (поряд зі здібностями, знаннями, навичками), який забезпечує успіх у діяльності.

Формування мотивації учня в шкільному віці без перебільшення можна назвати однією із центральних проблем сучасної школи.

Вже в початковій школі навчальна мотивація стає достатньо великою проблемою для вчителя — діти відволікаються, шумлять, не стежать за тим, що говорить вчитель, не докладають достатніх зусиль для виконання класних і домашніх завдань, за всяку ціну прагнуть отримувати високі оцінки або, навпаки, починають проявляти повну апатію. Чим старшим стає учень, тим більше у нього проблем, пов'язаних з небажанням вчитися.

Навчальна мотивація — це процес, який запускає, направляє і підтримує зусилля, спрямовані на виконання навчальної діяльності. Це складна, комплексна система, яка утворюється мотивами, метою, реакціями на невдачу, наполегливістю і спрямованістю учня. При цьому за своєю природою мотивація — крихке утворення, що вимагає уваги і дбайливого ставлення.

На думку А.К.Маркової, мотиви можна поділити на дві великі групи: пізнавальні та соціальні.

Пізнавальні мотиви безпосередньо пов'язані з навчальною діяльністю. Ця група мотивів може бути поділена на декілька підгруп:

- широкий пізнавальний мотив, тобто спрямованість на засвоєння нових знань;
- навчально-пізнавальний мотив, який спонукає до оволодіння способами добування знань;
- мотив самоосвіти.

Для молодшого школяра характерні широкі пізнавальні мотиви. В середній школі діти більшою мірою орієнтовані на спосіб отримання знань. В старших класах повинні проявлятися зрілі пізнавальні мотиви — мотиви самоосвіти.

Ці підгрупи можуть мати як позитивний зміст - це самостійне оволодіння знаннями для задоволення пізнавальної потреби, так і негативний - для домінування над іншими.

Також варто зауважити про специфіку пізнавальної мотивації, яка полягає в тому, що вона з'являється в процесі формування в учня навчальної діяльності. Тут ситуація нагадує замкнене коло. Несформованість навчальної діяльності або її компонентів (навчальних дій, самоконтролю, самооцінки та ін.) веде до втрати пізнавального мотиву і навпаки, навчальна діяльність має місце тоді, коли вона спонукається пізнавальним мотивом.

Соціальні мотиви пов'язані із широкою потребою людини в спілкуванні, у прагненні отримати задоволення від процесу спілкування, від налагодження стосунків з іншими людьми, від емоційно пофарбованих взаємодій з ними. В свою чергу соціальні мотиви також розподіляються на декілька підгруп:

- широкі соціальні мотиви, що виявляються в бажанні виконати свій обов'язок та у почутті відповідальності.
- вузькі соціальні, які виявляються в прагненні отримувати схвалення з боку вчителів, батьків і товаришів, бути одним із кращих, а також у бажанні зайняти місце лідера.
- мотиви соціального співробітництва, тобто спрямованість не тільки на спілкування а й на взаємодію з іншими людьми. Цей мотив є важливою основою самовиховання, самовдосконалення особистості.

Соціальні мотиви також можуть мати негативну основу, особливо коли вони спрямовані не на здобутки загальних навчальних досягнень класного колективу, а на особистісне домінування над іншими, бажання привласнити собі вищий соціальний статус.

Також варто згадати про один із важливих мотивів як зовнішньої так і внутрішньої мотивації — мотив досягнення.

Мотив досягнення складається з двох протилежних мотиваційних тенденцій - прагнення до успіху та уникнення невдачі. Високий рівень мотивації досягнення означає, що у дитини переважає прагнення до успіху; низький рівень мотивації свідчить, навпаки, про домінування прагнення уникати невдачі.

Експериментально було доведено, що висока мотивація формується у дітей тільки в таких умовах, де дорослі постійно збільшували рівень своїх вимог до дітей і одночасно ненав'язливо надавали їм допомогу і підтримку, а також відзначалися лагідністю і теплотою в спілкуванні з дітьми. І навпаки, там де дорослі або ігнорували дітей, були байдужими до них, або здійснювали директивну опіку, суворий нагляд над ними, у дітей, як правило, домінуючим ставало прагнення уникнути невдачі і, як наслідок, формувалася низький рівень мотивації в цілому.

Загальний рівень мотивації залежить від кількості мотивів, які актуалізуються, чим їх більше, тим вищим є загальний рівень мотивації.

Для того, щоб посилити мотивацію своїх учнів учитель має задіяти (актуалізувати) якомога більшу кількість мотивів, збільшувати спонукальну силу кожного з цих мотивів, а також активізувати мотиваційну тенденцію прагнення до успіху.

Стимули пізнавальних мотивів, що стосуються змісту навчання:

1. Переведення життєвих уявлень учнів на рівень наукових понять.
2. Введення в урок елементів історизму, цікавих історичних фактів.
3. Показ практичної значимості матеріалу, що вивчається, практичне використання його в житті.
4. Розгляд раніше відомого під новим кутом зору.
5. Опора на міжпредметні зв'язки.
6. Опора на особистий досвід учнів.
7. Показ нових наукових досягнень та цікавих фактів.
8. Показ логічної стрункості і краси розкриваючої теорії.

Стимули пізнавальних мотивів, що стосуються навчальної діяльності

1. Використання проблемних ситуацій;
2. Використання експериментальних мікродосліджень учнів, що обґрунтовують наукові положення;
3. Використання ігрових ситуацій і елементів гри;
4. Використання творчих самостійних робіт;
5. Спирання на колективні форми діяльності.
6. Рефлексія того, що учень знає чого не знає, що хоче дізнатись.

Стимули соціальних мотивів

1. Прояв доброзичливості, співпереживання.
2. Допомога під час розв'язування задач.
3. Діяльність учителя, що викликає прагнення учнів наслідувати його.
4. Створення умов для задоволення бажань бути значимою особистістю.
5. Створення ситуації взаємодопомоги.
6. Організація пошуку нових контактів і співпраці.
7. Зацікавлення в результатах колективної роботи.
8. Створення ситуації взаємоперевірки.
9. Показати важливість навчальної діяльності учнів для інших людей.

Стимули мотивів досягнення

1. Актуалізація позитивної емоційної пам'яті.
2. Забезпечення успіху учням у роботі.
3. Ситуація вибору завдань.
4. Авансування успіху в роботі, що виконується.
5. Забезпечення самооцінки діяльності, аналіз помилок.
6. Встановлення зв'язку між їх зусиллями і результатом праці.
7. Показ на уроці успіхів окремих учнів та всього класу в роботі.
8. Організація ситуації подолання в майбутній діяльності.

«Мотив - складне психологічне утворення, яке має вибудувати сам суб'єкт» (Є.Ільїн). Учитель може лише сприяти цьому процесу. Існує цілий ряд науково розроблених способів підвищення внутрішньої мотивації в навчальному процесі, використовуючи які, можна уникнути багатьох утруднень. Для цього як вчителям, так і батькам необхідно дотримуватися таких вимог:

1. За можливості скасувати нагороди і призи за правильно виконанні завдання, обмежуючись лише оцінюванням та похвалою.
2. Якомога менше використовувати на уроках ситуацію змагання. Краще привчати дитину до аналізу і порівняння своїх особистих результатів та досягнень. Ситуацію змагання можна переключити на ігрові види діяльності.
3. Намагатися не нав'язувати навчальної мети «зверху». Спільна робота з дитиною стосовно вироблення мети і завдань може виявитися значно ефективнішою.
4. Необхідно пам'ятати й про те, що покарання за неправильне вирішення навчальних завдань є найостаннішим і найменш ефективним заходом, який завжди викликає негативні емоції й негативно впливає на ставлення дитини до навчання.
5. Намагатися уникати встановлення часових обмежень там, де це можливо, тому що це не лише пригнічує розвиток творчості, а й перешкоджає розвитку внутрішньої мотивації.
6. Стежити за тим, щоб навчальні завдання не лише відповідали віковим обмеженням, а й мали рівень оптимальної складності, сприяли виявленню майстерності та компетентності дитини. Регулювати рівень складності завдань, щоразу підвищуючи її.
7. Надавати дитині право вибору навчального завдання, не обмежуючи при цьому її свободи.
8. Бажано підбирати навчальні завдання з елементом новизни та непередбачуваності, що сприяє формуванню внутрішнього інтересу під час його виконання.
9. І на завершення хотілося б нагадати, що підвищення пізнавальної активності, успішне засвоєння навчальної програми, вищий рівень освоєння теоретичного матеріалу стає неможливим у ситуації, коли будь-які стимули, що не стосуються навчання, стають основними.